

Rapport

over

Het Pedagogisch (beslissings-) Model bij Terugplaatsing van pleegkinderen Bestaanszekerheid voor vier generaties

Dr.A.M.Weterings, Expertise Centrum Kind in de Pleegzorg
Drs.M.Bakker, gedragswetenschapper bij Kompaan en De Bocht¹

Juni 2014

1. Aanleiding tot het werken volgens het Pedagogisch Model

1.1 Onderzoek vanuit de Universiteit Leiden

Vanuit de Universiteit Leiden, Afd. Orthopedagogiek, is 45 jaar onderzoek gedaan binnen de kindbescherming, en met name de pleegzorg. Eén onderwerp is bij voortdurende pregnant naar voren gekomen: de bestaansonzekerheid van pleegkinderen. Langdurige onzekerheid en onduidelijkheid over wel of geen uithuisplaatsing en over de duur van de plaatsing hebben een negatieve invloed op de ontwikkelingsmogelijkheden van het kind.

De onderzoeken bij de ouders en bij de pleegouders zijn uitgevoerd met behulp van het PSI, Pedagogisch SignaleringsInstrumentarium² (Weterings & Van den Bergh, 1991-2012)

Binnen de kindbescherming is - als weerslag van de mening en gevoelens binnen onze samenleving - de overheersende beleidsoverweging: zorgen dat een kind door zijn ouders

¹ De twee paragrafen 'uit de praktijk' zijn geschreven door M.Bakker

² Het PSI bestaat uit een tien-tal vragenlijsten, met 'vaste' vragen. De lijsten worden afgenomen door ambulante hulpverlener of de gezinsvoogd, resp. de pleegzorgwerker. De (pleeg)ouders kunnen zelf hun antwoorden (op de vaste vragen) formuleren. De antwoorden worden opgeschreven en beoordeeld door een van het (pleeg)gezin onafhankelijke gedragswetenschapper, aan de hand van de vraag: is hier sprake van een probleem in de ontwikkeling van het kind en/of of van problemen in het pedagogisch handelen?

kan worden opgevoed.

In zijn uiterste consequentie betekent deze beleidsoverweging dat ook bij langdurige en omvangrijke problemen in een gezin het kind zolang mogelijk thuis moet blijven.

Dit blijkt ook uit onderzoek. In het onderzoek van Kastelein (2010) onder uithuisgeplaatste kinderen komt uit de informatie van de ouders in het PSI naar voren dat het uithuisgeplaatste kind *gemiddeld 3/4 van zijn leven* in een zeer problematische opvoedingssituatie heeft geleefd, waarbij jarenlange ondersteuning van het gezin de uithuisplaatsing niet heeft kunnen voorkomen (gemiddeld gedurende ruim 5 jaar van gemiddeld ruim 7 instanties).

Daarnaast blijkt uit dossieronderzoek bij BJZ-Rotterdam en BJZ-Overijssel dat *30% van de kinderen met een VOTS* uit huis is geplaatst. Dat betekent dat de situatie zo crisisvol is geworden dat de hulpverleners het kind niet langer thuis durfde te laten - en men dus te lang gewacht heeft met daadwerkelijk actie te ondernemen ter wille van het kind (Van den Bergh & Weterings, 2010 a) - nog daargelaten dat deze manier van uit huis plaatsen zeer traumatisch is voor het kind.

Als toch tot uithuisplaatsing wordt besloten, wordt uitgegaan van een terugplaatsing bij (een van) de ouders, waarbij het tijdstip van terugplaatsing 'open' wordt gehouden, *tot 5 à 10 jaar lang*. In onzekerheid kan geen enkele relatie gedijen. Bij een kind wordt daardoor zijn ontwikkeling belemmerd of schade toegebracht.

1.2 Schade aan de ontwikkeling van het kind

Uit informatie van pleegouders over de ontwikkeling van het kind bij komst in het (eerste) pleeggezin na een uithuisplaatsing blijkt dat de ontwikkeling van het kind in hoge mate verstoord is (Van den Bergh & Weterings, 2010a) en problematischer is dan de Raad voor de Kinderbescherming had ingeschat (Peuchen, 2012, Dossieronderzoek bij BJZ-Overijssel in 2012).

Omvang van de ontwikkelingsproblematiek

Het percentage van de pleegkinderen dat volgens de pleegouders (in het PSI) problemen had op een of meer ontwikkelingsgebieden bleek zeer hoog (zie Tabel 1).

Om een indruk te geven van de omvangrijkheid van de problematiek van de kinderen wordt in onderstaande Tabel 1 aangegeven op welke gebieden de ontwikkeling van het kind problemen gaf. Er worden in het PSI zeven ontwikkelingsgebieden onderscheiden. Aan de pleegouders is gevraagd hoe de ontwikkeling van het kind was bij komst en ten tijde van de afname van het PSI. Op alle ontwikkelingsgebieden bleek dat *2/3* van de pleegkinderen bij komst in het pleeggezin probleem-gedrag vertoonde.

De leeftijd bij komst in het pleeggezin was gemiddeld 4 jaar en 3 maanden. De gemiddelde duur van het verblijf in het pleeggezin was *2½* jaar. Na verblijf in het pleeggezin is op alle gebieden (behalve cognitie) vooruitgang te zien. (Weterings, 2009). Duidelijke (statistisch significante) vooruitgang in ontwikkeling van de kinderen blijkt pas te ontstaan na 3 à 5 jaar verblijf in het pleeggezin (Mouissie, 2006; Van Duijn, 2009; Dalm, 2009). De ontwikkeling is nu "richting normaal", zoals een pleegmoeder het uitdrukte. Dit betekent dat de kinderen dus zeer verwaarloosd waren in de thuissituatie .

Dezelfde bevinding wordt gedaan in het eerder genoemde dossieronderzoek bij BJZ Rotterdam en Overijssel. De kinderen gaan duidelijk (significant) vooruit in ontwikkeling (Van den Bergh & Weterings, 2010b)

Tabel 1

Het percentage pleegkinderen met een probleem op een of meer ontwikkelingsgebieden.

Ontwikkelingsgebied	PSI-P pleeg-kk bijkomst in pleeggezin N=60	PSI-P pleeg-kk in 2008/ 2009 N=60	PSI-P pleeg-kk Onderzoek pleegkinderen van 1995-2009 N=116
1 Gezondheid	80	54	41
2 Cognitie/beperking	25	33 ³	-
3 Motoriek	69	48	40
4 Taalontwikkeling	66	41	35
5 Omgang leeftijdgenoten	62	56	44
6 Sociaal functioneren	61	69	57
7 Emotionele ontwikkeling	95	89	60

De tendens van vooruitgang is bij alle ontwikkelingsgebieden aanwezig, zij het weinig bij de emotionele ontwikkeling - het meest problematische ontwikkelingsgebied.

De negatieve consequenties voor de ontwikkelingsmogelijkheden voor het kind worden begrijpelijk vanuit het gehanteerde theoretisch kader van het Pedagogisch Model (zie paragraaf 2).

1.3 Onzekerheid

De jarenlange onduidelijkheid en onzekerheid over het voortduren van de plaatsing betekenen het volgende.

Voor het kind

Het kind krijgt geen bestaanszekerheid. Hij weet niet wie op korte en lange termijn voor hem zal zorgen. Zijn pleegouders? Andere pleegouders? Groepsleiders? Zijn ouders? Dit heeft negatieve gevolgen voor zijn ontwikkeling omdat het kind zich weinig geliefd voelt, niet weet hoe hij zich in weer een andere situatie moet gedragen, en geen vertrouwen kan opbouwen in zijn primaire verzorger en ook niet in zichzelf als 'ik ben de moeite waard'.

Voor de ouder

De ouders krijgen evenmin bestaanszekerheid als ouders. In hun jeugd hebben ouders van uithuisgeplaatste kinderen meestal te weinig liefde en leiding ontvangen om hun kind adequaat te kunnen opvoeden. Dit maakt de ouder als ouder onzeker. Zoals een moeder zei: "Ik houd van mijn kind, maar ik weet niet hoe dat moet."

De jarenlange ondersteuning die niet heeft geholpen, de uithuisplaatsing van het kind daarna en de onzekerheid over een terugplaatsing, verdiept niet alleen de onzekerheid over het eigen functioneren van de ouder, maar laat de ouder achter met het blijvend gevoel te moeten vechten voor het terugkrijgen van zijn kind. De ouder kan daardoor te weinig toekomen aan ontwikkelen van de eigen persoonlijkheid.

³ Zwakbegaafdheid werd soms pas later geconstateerd.

1.4 Vier generaties

Uit de informatie van de ouders over hun eigen jeugd en uit de omvangrijke hulp die de gezinnen hadden ontvangen, kan worden afgeleid dat ook de ouders niet adequaat zijn opgevoed waardoor zij op verschillende gebieden niet goed kunnen functioneren.

Het voorgaande betekent dat emotionele en pedagogische verwaarlozing van een kind vier generaties kan betreffen:

- 1e. De ouders van de ouders, grootouders van het kind
- 2e. De ouders van het kind dat pleegkind is geworden
- 3e. Het pleegkind
- 4e. Het in bestaansonzekerheid opgegroeide pleegkind als ouder van zijn kind.

1.5 Het Pedagogisch Model⁴

Het Model is ontwikkeld om de negatieve generatie-spiraal te doorbreken. Door voor kind en ouders binnen een voor het kind adequate termijn duidelijkheid te bieden over de aard van hun relatie in het heden en in de toekomst, kan het kind zich gaan ontwikkelen.

Het Model is gebaseerd op een theoretisch kader. Een dergelijk kader biedt houvast en kan voorkomen dat in iedere zaak ad hoc gehandeld wordt. Dit is met name bij beleid ten aanzien van kinderen van belang, omdat beleidsmakers en hulpverleners in eerste instantie te maken hebben met de ouders en niet met de kinderen⁵. Bovendien hebben ouders het gezag over het kind.

Kompaan en De Bocht

Het besef van de bestaansonzekerheid voor pleegkinderen leefde sterk bij Mohamed El Farougui, Kompaan en De Bocht, waardoor hij belangstelling had voor het werken volgens het Pedagogisch Model bij Terugplaatsing van pleegkinderen. Hij heeft niet alleen zijn medewerkers geïnspireerd, maar ook Bureau Jeugdzorg Tilburg, BJZ.

Bureau Jeugdzorg Tilburg

De medewerking van BJZ was/is cruciaal voor het uitvoeren van het Pedagogisch Model omdat BJZ het beleid ten aanzien van kind en ouder bepaalt en het opvoedingsbesluit neemt. De Aanbieder van Pleegzorg kan slechts adviseren. Als BJZ de adviezen op basis van de bevindingen uit het Pedagogisch Model niet structureel zou overnemen, dan zou het project niet van start zijn gegaan. Het risico van afwijzing zou dan te groot zijn en de investering van werkers, ouders, pleegouders en kinderen, zou dan in een slag teniet worden gedaan.

BJZ Tilburg was bereid de adviezen over te nemen en heeft dat ook in alle 33 te bespreken casus gedaan. Dit is een mijlpaal in pleegzorgbeleid.

Om intensieve begeleiding van de bezoeken van het kind aan de ouder thuis mogelijk te maken, was een indicatie van BJZ nodig die niet bestond. BJZ Tilburg heeft de indicatie 'Jeugdhulp thuis' van toepassing verklaard voor de intensieve begeleiding van de

⁴ Weterings, A.M.(1991) *Een profielschets voor een pedagogisch beleid in de jeugdhulpverlening, toegespitst op pleegzorg*. Leiden. Rijksuniversiteit Leiden, COJ. Van de Bergh, P.M. & Weterings, A.M. (Red.) 2010. *Pleegzorg in Perspectief, ontwikkelingen in theorie en praktijk*, Assen, Van Gorcum, Hoofdstuk 20: Perspectief voor de Pleegzorg, p. 321-337.

⁵ Zo ziet bijvoorbeeld een gezinsvoogd het pleegkind gemiddeld twee maal per jaar - terwijl hij beslissingen moet nemen over het kind.

bezoeken van het kind aan de ouder thuis - die duurden van 1 à 2 uur tot een hele dag.

2. Theoretisch kader van het Pedagogisch Model bij Terugplaatsing

2.1 Inleiding

In de jeugdhulpverlening en kinderbescherming gaat het om het *ontwikkelingsbelang* van het kind, het voorkomen dan wel opheffen van stagnatie in de ontwikkeling van het kind. Binnen de ontwikkelingspsychologie en pedagogiek is men het vrijwel eens dat een duurzame selectieve gehechtheidsrelatie van het kind met een primaire verzorger noodzakelijk is wil een kind zich adequaat kunnen ontwikkelen. Het beleid zal daarop gericht moeten worden.

2.2 Kern van de gehechtheidstheorie

2.2.1 De hersenen van een baby zijn nog ongevormd.

De verbindingen tussen de hersencellen en de loop van de zenuwbanen moeten bij een baby en jong kind voor het grootste gedeelte nog gevormd worden. De manier waarop de hersenen zich kunnen ontwikkelen wordt in hoge mate bepaald door de manier waarop met het jonge kind wordt omgegaan, d.w.z. de aard en de duurzaamheid van de interactie tussen het kind en zijn primaire verzorger. Bij te weinig consistente stimulans ontwikkelen de hersenen zich te weinig en komen verbindingen te weinig of 'verkeerd' tot stand. Bij verwaarlozing ontstaan lege plekken in de hersenen (Havermans, Verheule & Prinsen; 2012).

In de jaren 0 t/m 5 jaar verandert het kind veel meer dan in latere jaren. In alle opzichten gaat zijn groei snel. Scheefgroei dus ook. *Tijd* heeft voor het kind een andere dimensie dan voor een volwassene.

De omvang van de hersenen van het kind zijn pas tegen het zesde jaar voor 90% ontwikkeld (Boom, 1999). Dit betekent dat, met name het jonge kind, zeer kwetsbaar en ook zeer beïnvloedbaar ('flexibel') is. Jonge kinderen verdienen daarom binnen de jeugdhulpverlening bijzondere aandacht omdat in de eerste levensjaren de basis wordt gelegd voor de persoonlijkheid.

2.2.2. Het jonge is kind afhankelijk van een verzorger wil hij kunnen overleven.

De kern van de gehechtheidstheorie is dat het jonge kind moet overleven. Hij moet daarom bewerkstelligen dat hij een verzorger bij zich krijgt én houdt. Het kind houdt de verzorger bij zich middels gehechtheidsgedrag (huilen, glimlachen, vastklampen, achterna lopen). Dit is een *biologisch bepaald* proces. Als deze persoon de wereld veilig maakt door de geboden regels en structuur, gaat het kind zich binden - of hechten - aan deze persoon.

2.2.3 Een bloedband is niet nodig voor een gehechtheidsrelatie

Het jonge kind heeft nog geen besef van 'bloedband'. Het kind doet of laat iets omdat hij de aandacht en liefde van zijn primaire verzorger wil behouden.

De gehechtheidsrelatie ontstaat niet vanzelf door een bloedband van het kind met zijn ouder, maar door de adequate manier waarop de ouder als primaire verzorger ingaat op de signalen van het kind.

2.3. Het hechtingsproces

Het kind raakt gehecht als zijn primaire verzorger *duurzaam* sensitief ingaat op de signalen van het kind en deze signalen responsief, met adequate zorg, liefde en aandacht, beantwoordt. Door de duurzaamheid van deze interactie worden de verbindingen tussen de hersencellen op een bepaalde manier gelegd, 'geprogrammeerd'. Er wordt een 'blauwdruk' of 'intern werkmodel' gemaakt voor de wijze waarop het kind adequaat met zijn behoeften en emoties kan omgaan en ook adequaat relaties kan aangaan met anderen. Hij 'vertaalt' als het ware zijn ervaringen met zijn primaire verzorger in de omgang met anderen.

2.4 Selectieve gehechtheid aan een primaire verzorger is voorwaarde voor opvoeding

Het kind wil de aandacht en de liefde van zijn hechtingspersoon behouden. Het kind stemt daarom zijn gedrag af op de wensen van zijn hechtingspersoon en laat zich iets gelegen liggen aan de ge- en verboden van deze persoon. Dit is de basis voor opvoedbaarheid. Het aanvaarden van leiding en gezag is cruciaal voor opvoeding. Een goed gehecht kind richt zich naar zijn hechtingspersoon en is geneigd diens normen en waarden over te nemen. De gehechtheidsrelatie wordt tot een *gehechtheids- en opvoedingsrelatie*⁶.

Cruciale kenmerken van een gehechtheids- en opvoedingsrelatie

De gehechtheids- en opvoedingsrelatie wordt bepaald vanuit het kind, en is te zien aan:

- a. Het gedrag van het kind m.b.t emotionele gerichtheid op en het aanvaarden van gezag van de primaire verzorger.
- b. De relatie wordt gekenmerkt door *selectiviteit*, de gerichtheid van het kind op en gebondenheid aan een specifieke primaire verzorger.

Voorwaarde voor het ontstaan van een dergelijke relatie is de *duurzaamheid* waarmee de primaire verzorger sensitief en responsief ingaat op de signalen en behoeften van het kind.

2.5 Factoren die een gehechtheidsrelatie verstoren

2.5.1 Inadequaat ingaan op de signalen van het kind om liefde, leiding en structuur

Bij onduidelijke structuur en onduidelijke regels, weet het kind niet hoe hij zich moet gedragen. Als het kind bij het zelfde gedrag de ene keer liefdevol getroost wordt maar de andere keer toegeschreeuwd wordt, dan weet het kind niet wat van hem verwacht wordt. Hij is steeds bang iets verkeerd te doen en probeert zijn angst te onderdrukken. Hij kan zich hierdoor ook emotioneel gaan afwenden van de primaire verzorger en zich weinig gelegen laten liggen aan de primaire verzorger.

Overplaatsingen hebben een soortgelijk negatief effect op het kind. Hij krijgt te maken met onbekende regels, weet niet wat hem wordt verwacht en weet niet hoe hij zich moet

⁶ Van den Bergh, P.M. & Weterings, A.M. (2007). *Pleegzorg, jeugdzorg voor het kind*. Utrecht: Agiel; Weterings, A.M. (1977). *Het pleeggezin als opvoedingssituatie*. Groningen: VRB Drukkerijen.

gedragen.

Het kind kan in deze omstandigheden wel een gehechtheidsrelatie met zijn ouder ontwikkelen omdat hij van de ouder afhankelijk is maar ook omdat de ouder ook lief voor hem kan zijn. Deze gehechtheidsrelatie is echter verstoord en het kind kan onbegrijpelijk of onhandelbaar gedrag gaan vertonen, bijvoorbeeld, ongecontroleerde driftbuien, schreeuwen en krijsen, schoppen en slaan of op de grond gaan liggen gillen, omdat hij weet dat hij dan zijn zin zal krijgen. Het kind kan ook aangepast gedrag vertonen door steeds te doen wat de ouder wil en zich nauwelijks te uiten.

2.5.2 Het afbreken van een veilige gehechtheidsrelatie

Als het jonge kind zijn veilige gehechtheidspersoon verliest, dan is de persoon die de wereld voor hem vertrouwd en veilig maakte verdwenen uit zijn leven. De wereld wordt chaotisch, onbegrijpelijk en beangstigend. Verplaatsingen van het pleegkind door overplaatsing van pleeggezin naar pleeggezin of internaat, hebben een negatief effect. Maar ook een terugplaatsing kan een negatief effect hebben, als het kind al een jaar of langer in een pleeggezin woont en daar gedijt. Door verplaatsingen wordt het kind steeds minder beïnvloedbaar voor geboden van een - voor hem - willekeurig primaire verzorger. Hij wordt steeds meer bepaald door zijn eigen behoeften en impulsen⁷.

3. Doel van het inzetten van het Pedagogisch Model bij Terugplaatsing

Het doel van het Pedagogisch Model bij Terugplaatsing van een pleegkind is het bepalen van het opvoedingsperspectief voor het kind tot zijn 18e jaar op een voor *het kind* adequate termijn en hem daarmee bestaanszekerheid bieden. .

Het opvoedingsperspectief is:

óf definitieve plaatsing bij de ouder,
óf permanente plaatsing bij pleegouders.

4. Opzet van het 'Pedagogisch Model bij Terugplaatsing'

De opzet en uitvoering van terugplaatsingstrajecten volgens het Pedagogisch Model zouden niet mogelijk zijn geweest zonder de unieke inzet van BJZ Tilburg m.b.t.:

- het aanvaarden van het advies van de zorgaanbieder Pleegzorg, en
- het toekennen van de indicatie: 'Jeugdhulp thuis'.

Bureau Jeugdzorg en de Zorgaanbieder hebben voor de opzet 13 voorwaarden vastgelegd

1. Een terugplaatsingstraject wordt bij voorkeur kort na de uithuisplaatsing (3 à 6 maanden) ingezet.
2. Plaatsing binnen het justitiële kader.
3. De ouder moet zelfstandig een huishouden kunnen voeren.
4. Met de ouder wordt diagnostische interviews gehouden over de opvoedingssituatie vóór de uithuisplaatsing, aan de hand van zes lijsten uit het PSI.
5. Frequente bezoeken van het kind aan zijn ouder thuis, minimaal 1 x per week, gedurende een half jaar (of korter als de situatie dan duidelijk genoeg is).
6. Intensieve begeleiding van de bezoeken van het kind aan de ouder thuis - middels

⁷ Onder 'weinig beïnvloedbaar' valt ook aangepast gedrag als 'onbereikbaarheid' van het kind.

de indicatie 'Jeugdhulp thuis' - door een ambulante hulpverlener.

7. Observaties van de omgang tussen ouder en kind (m.n. observaties van de reacties van het kind op de ouder) door de ambulante hulpverlener middels PSI-lijsten

8. Met dezelfde vragenlijsten als voor de ouders (uit het PSI⁸ wordt ook de opvoedingssituatie in het pleeggezin onderzocht, waaronder het verloop van de oudercontacten.

9. De pleegouders vullen iedere week observatielijsten in over de reacties van het kind op de bezoeken aan de ouder.

10. Op basis van de bovengenoemde vier informatie-bronnen wordt door een van het gezin onafhankelijke gedragswetenschapper (onderzoeker-rapporteur) het rapport over de Taxatie van de Opvoedingssituatie (TOS-rapport) opgesteld, met een advies over wel of geen terugplaatsing, met doelen voor begeleiding.

11. Het TOS-rapport wordt besproken met Bureau Jeugdzorg.

12. Het opvoedingsbesluit wordt genomen door Bureau Jeugdzorg in overleg met een Zorgaanbieder voor Pleegzorg en als advies voorgelegd aan de kinderrechter.

13. Bij permanent verblijf in een pleeggezin wordt gezagbeëindiging van de ouders aangevraagd.

5. De uitvoering en ervaring van het Pedagogisch Model in de praktijk

5.1 De rol van het kind

Zoals al eerder besproken is duidelijkheid over het opvoedingsperspectief voor het kind van groot belang. Het Pedagogisch Model geeft deze duidelijkheid. Het traject heeft echter in de praktijk wel een impact op het kind. Door de intensieve bezoeksregeling voelt het kind ten eerste de spanning van: "Wat zal eruit gaan komen?" en "Waar zal ik gaan wonen?". Daarnaast moet het kind steeds schakelen tussen de situatie bij ouders en het pleeggezin. Dit zorgt voor verwarring.

De meeste kinderen laten dan ook reacties zien in emoties en gedrag zoals: huilbuien, boosheid, aandacht vragen, zich terugtrekken/afsluiten, heel erg aanpassen, regressief gedrag (broekplassen/poeppen, veel op schoot willen zitten) en worstelen met de loyaliteit naar ouders/pleegouders. Van belang is dat er steeds goed gekeken wordt naar het kind en hoe het kind tijdens het traject te ondersteunen. Het traject is relatief een korte periode, dus het is van belang het traject af te ronden, omdat er op deze manier de duidelijkheid komt voor het kind, die hij zo nodig heeft. Deze duidelijkheid zorgt voor "rust en weten waar je aan toe bent". Er komt een basis voor verdere ontwikkeling.

5.2 De rol van de ouder

De ouder krijgt middels het Pedagogisch Model de kans om met intensieve begeleiding ervoor te zorgen dat het kind weer thuis komt wonen. Door de zeer intensieve begeleiding en de uitgebreide en diepgaande diagnostische interviews met ouders (over het verloop van de ouder-kind relatie en de ontwikkeling van het kind voor de uithuisplaatsing) voelen zij zich ondanks de pijn die het oproept vaak wel serieus genomen.

De ouder heeft onder begeleiding gedurende dit traject wekelijks contact met het kind, wat uitgebreid wordt van 1 tot 2 uur per week naar een hele dag tot uiteindelijk logeren bij de ouder. De ambulante werker begeleidt de ouder thuis en de ouder krijgt aanwijzingen over

⁸ De gebruikte vragenlijsten zijn voor de pleegouder inhoudelijk hetzelfde als voor de ouder.

de omgang met het kind. Het traject levert naast het ervaren van “een kans” tevens spanning op bij de ouder. Bang om fouten te maken, een hulpverlener die alles ziet. Daarnaast weet de ouder dat ook kan worden besloten dat het kind niet meer thuis komt wonen, maar in een pleeggezin op zal groeien tot volwassenheid. Er hangt nogal wat van af voor de ouder.

De duidelijkheid over het opvoedingsperspectief kan voor de ouder zeer pijnlijk zijn wanneer besloten wordt dat het kind niet meer thuis komt wonen. Het gevoel van falen speelt een rol. Sommige ouders gaan ondanks deze pijn en het rouwproces waar zij dan in terecht komen wel rust ervaren. Ze hoeven niet meer te strijden. Het gevoel van berusting lijkt versterkt te worden doordat de ouder ervaren heeft daadwerkelijk een kans te hebben gekregen. Bij sommige ouders is dit niet het geval. Het is dan ook belangrijk dat de ouder na het Pedagogisch Model ondersteuning krijgt bij het leren omgaan met de andere rol in het leven van het kind en het bevorderen van een goede emotionele band met het kind.

5.3 De rol van de pleegouder

Het Pedagogisch Model is ook voor de pleegouder een intensief traject. Zoals eerder beschreven is de kans zeer groot dat het kind gaat reageren op deze intensieve bezoeksregeling. De pleegouder moet achter het gedrag kunnen kijken van het kind, aansluiten bij deze gevoelens en het kind toestemming blijven geven om naar de ouder te gaan.

Daarnaast moeten de frequente bezoeken praktisch worden ingepland in het leven van het kind en het pleeggezin.

Verder worden er bij de pleegouder diagnostische interviews afgenomen over de ontwikkeling van het kind, de relatie kind-pleegouder en de contacten met de ouder.

Tenslotte moet de pleegouder wekelijks observatielijsten bijhouden over de reacties van het kind op de bezoeken met de ouder.

Ondanks dat dit traject veel vraagt van pleegouders, zijn zij positief over het traject

5.4 De rol van de ambulante werker

De rol van de ambulante werker binnen het Pedagogisch Model is essentieel. Hij heeft de taak de ouder te begeleiden gedurende een traject waar voor de ouder enorm veel van afhangt. Dit is van invloed op de emoties van de ouder en op het verantwoordelijkheidsgevoel en de emoties van de ambulante werker. De rol wordt door de ambulante werker als zeer uitdagend ervaren, maar ook als ingewikkeld. De ambulante werker moet om kunnen gaan met het spanningsveld van intensieve betrokkenheid bij de ouder en het ontwikkelingsbelang van het kind.

De ambulante werker begeleidt de ouder thuis intensief (soms 5 uur per week). Hij neemt de diagnostische interviews af, observeert de ouder-kind interactie en geeft aanwijzingen. Hierdoor ontstaat een band tussen de ouder en ambulante werker en is er sprake van betrokkenheid.

Aan de andere kant moet de ambulante werker zich bewust zijn van zijn positie. Hij moet aan de ouder steeds duidelijk blijven maken dat het advies van het Pedagogisch Model twee kanten op kan gaan: het kind kan weer thuis komen wonen of het kind groeit op in het pleeggezin. Dit advies wordt gegeven door de onafhankelijke onderzoeker-rapporteur. De informatie van de ambulante werker gaat naar de onderzoeker-rapporteur. Hij analyseert de informatie van de ambulante werker met het oog op de betekenis voor het kind. De ambulante werker kan door deze taakverdeling vrijer het intensieve contact aangaan met de ouder, omdat hij het uiteindelijke totale advies niet hoeft te geven.

Tenslotte is het belangrijk dat de ambulante werker rekening houdt met zowel (de gevoelens van) de ouder, als de pleegouder, als het kind. Onderlinge afstemming met de pleegzorgwerker is hiervoor nodig.

5.5 De rol van de pleegzorgwerker

De pleegzorgwerker coördineert de zorg en ondersteunt het kind en de pleegouders in deze enorm spannende periode. Gezien het grote beroep wat het Pedagogisch Model doet op kind en pleegouder is begeleiding door de pleegzorgwerker noodzakelijk om het traject zo goed mogelijk af te kunnen maken. Er moet met name aandacht zijn voor het kunnen begrijpen van het gedrag van het kind.

Daarnaast neemt de pleegzorgwerker de diagnostische interviews af bij de pleegouder.

Tevens moet hij gedurende het Pedagogisch Model samen met pleegouders extra zicht houden op de ontwikkeling van het kind en of het kind niet teveel lijdt onder het traject.

Tenslotte moet de pleegzorgwerker net als de ambulante werker rekening houden met zowel (de gevoelens van) de pleegouder, als de ouder, als het kind en op zijn beurt afstemmen met de ambulante werker.

Ook pleegzorgwerkers zijn ondanks de intensiviteit enthousiast over het traject.

5.6 De rol van de coördinator-gedragswetenschapper binnen pleegzorg

De coördinator-gedragswetenschapper volgt/coördineert het proces op afstand en is aanwezig bij het eerste afstemmingsoverleg met BJZ en andere hulpverleningsinstanties.

Daarnaast moet de coördinator-gedragswetenschapper oog hebben voor de rollen van alle partijen (extra voor het kind) en wat de onderlinge invloed is op elkaar.

Specifieke aandacht moet er zijn voor de rol van de ambulante werker en het spanningsveld waar hij in zit. Tenslotte heeft de coördinator-gedragswetenschapper de taak het uiteindelijke advies van het Pedagogisch Model te bespreken met alle partijen. Door het feit dat de coördinator-gedragswetenschapper meer afstand heeft van het kind, de ouder en de pleegouder is er bewust voor gekozen deze taak bij hem neer te leggen.

5.7 De rol van de onderzoeker-rapporteur

De onderzoeker-rapporteur weegt de diagnostische interviews en de observaties. Vervolgens schrijft hij onafhankelijk van kind, ouder en pleegouder op basis van de gegevens van alle partijen het advies over het opvoedingsperspectief van het kind. Er is bewust gekozen voor deze onafhankelijke persoon, die niemand heeft ontmoet. Hij kan op deze manier onafhankelijk blijven en puur op basis van de schriftelijke informatie het advies schrijven. Hierbij staan de kansen voor een adequate ontwikkeling van het kind voorop.

5.8 De rol van Bureau Jeugdzorg

Intensieve samenwerking tussen BJZ (afdeling jeugdbescherming) en Kompaan en de Bocht over de voorwaarden voor terug thuis plaatsing en het gezamenlijk volgen van het traject is van belang. Zo wordt er voor de ouder één duidelijke lijn gehanteerd.

BJZ heeft de taak n.a.v. het advies van het Pedagogisch Model het te nemen besluit over het opvoedingsperspectief van het kind voor te leggen aan de rechtbank. Als besloten is dat het kind in het pleeggezin op zal groeien wordt er een gezagsbeëindiging van de ouder aangevraagd bij de rechtbank. De samenwerking met BJZ wordt hierin als positief ervaren.

6. Resultaten uit het onderzoek naar het verloop van de trajecten

6.1 De onderzoeksgroep, gegevens t/m zomer 2013

Vanaf de zomer 2011 t/m zomer 2013 zijn 33 kinderen opgenomen in het project: 'Pedagogisch Model bij Terugplaatsing'.

De kinderen komen uit 19 gezinnen, d,w,z. **1,7 kind per gezin**. Voor ieder van de kinderen is een apart traject ingezet.

Als de ouders samen woonden, of als een ouder een nieuwe we partner had, werden begeleiding en de observaties voor iedere ouder apart uitgevoerd. Als de ouders niet meer samen woonden (van 5 kinderen), werd zowel bij de vader als bij de moeder een traject ingezet. In totaal werden 48 trajecten voor de 33 kinderen ingezet, gemiddeld **1,5 traject per kind**.

De gemiddelde duur van de trajecten is **4 maanden**, korter dan in de opzet was voorzien.

Plaatsing in justitieel of vrijwillig kader

27 kinderen zijn geplaatst in het justitiële kader en

6 kinderen in het vrijwillig kader

33 kinderen in totaal

De leeftijd van de kinderen

9 kinderen van 6 t/m 11 jaar (waarbij een kind 15 jaar was)

24 kinderen van 0 t/m 5 jaar

33 kinderen in totaal.

6.2 Wel/niet teruggeplaatste kinderen

7 kinderen zijn teruggeplaatst

- 6 kinderen (uit 3 gezinnen) zijn teruggeplaatst volgens het advies
- 1 kind (uit een gezin met 3 kinderen) is enige tijd na het advies 'niet-terugplaatsen', wel teruggeplaatst omdat geen geschikt pleeggezin werd gevonden en deze ouder-kind-relatie zich positief ontwikkelde.

26 kinderen zijn niet teruggeplaatst

- 2 kinderen zijn in een internaat geplaatst vanwege gedragsproblemen
- 13 kinderen kunnen tot hun 18e jaar in hetzelfde pleeggezin blijven wonen
- 11 kinderen zijn (of worden) overgeplaatst naar een perspectiefbiedend pleeggezin waar zij tot hun 18e jaar kunnen blijven wonen.

33 kinderen in totaal

De helft van de kinderen kunnen opgroeien in hetzelfde pleeggezin als in het begin van het traject.

6.3 Resultaten m.b.t de positieve interacties van het kind met de ouders

6.3.1 Gegevens

Omdat de reacties van het kind op zijn ouder m.b.t affectiviteit en m.b.t het aanvaarden van leiding en gezag cruciaal zijn wil een gehechtheids- en opvoedingsrelatie kunnen ontstaan, is aan dit onderwerp veel aandacht besteed.

Het aantal bezoeken waarbij de interactie tussen kind en ouder is geobserveerd varieerde van 2 tot 20, met een **gemiddelde van 11 geobserveerde bezoeken per kind**. Bij vier trajecten vonden de observaties alleen op de dagbehandeling bij Kompaan plaats omdat het thuis niet mogelijk bleek..

6.3.2 Inhoud van de observaties

In de observaties wordt de omgang tussen ouder en kind aangegeven middels beschrijving van de gang van zaken, aangevuld met twee observatielijsten. De observatielijst van de reacties van het kind op de ouder is het meest gedifferentieerd. Deze lijst bestaat uit 18 items, waaronder:

- aangehaald willen worden
- oogcontact zoeken
- ingaan op de pogingen van de ouder om contact te maken
- accepteren van het gezag
- accepteren van de stimulans
- gezamenlijke activiteit loopt plezierig.

De volgende bevindingen waren opmerkelijk.

1. Sommige kinderen wilden gedurende het gehele traject van - gemiddeld - vier maanden niet aangehaald worden door de ouder.
2. Alleen het item 'gezamenlijke activiteiten van ouder en kind lopen plezierig' werd dikwijls positief gescoord.

Dit laatste verdient aandacht. In begeleide bezoekcontacten bij echtscheidingen en oudercontacten bij pleeggezinplaatsingen wordt vooral gelet op het wel of niet plezierig verlopen van de activiteiten van ouder en kind samen. Als dat goed gaat wordt het contact meestal als 'goed' beoordeeld door de begeleider. Dit is echter onvoldoende in het kader van de vraag over wel of niet bij de ouder plaatsen voor verzorging en opvoeding.

6.3.3 Gemiddeld percentage positieve reacties van het kind op de ouder

- **Voor de groep als geheel: 60%**, voor 33 kinderen met 48 trajecten, variërend van 5% t/m 97%.
- **Voor de groep teruggeplaatste kinderen: 80%**, voor 6 kinderen die volgens het advies zijn teruggeplaatst, variërend van 72% t/m 96%.
- **Voor de groep niet-teruggeplaatste kinderen: 56%** voor 27 kinderen, niet-teruggeplaatst vlg. advies, met 40 trajecten, variërend van 5% t/m 97%

In de groep teruggeplaatste kinderen komen de (zeer) lage percentages positieve interacties (5% t/m 70% niet voor.)

Hoge percentages (tot ruim 90%) komen ook voor bij de niet-teruggeplaatste kinderen. Echter, positieve reacties van het kind op de ouder zijn wel voorwaarde voor een terugplaatsing, maar niet doorslaggevend.

6.3.4 Verschillen in positieve interacties per locatie

Na is gegaan of het kind anders op de ouder reageerde als het bezoek (in het begin van het traject) bij de pleegouders of op Kompaan en De Bocht plaats vond. Dit was bij de helft

van de kinderen het geval. Van hen reageerde 70% anders op de ouders als het bezoek bij de start van het traject 2 of 3 maal plaatsvond bij de pleegouders of bij Kompaan en De Bocht. Soms waren de reacties van het kind op de ouders positiever als het bezoek plaats vond bij de pleegouders, soms andersom, maar de verschillen bij bezoek bij de pleegouders waren het grootste.

Dit betekent dat de bezoeken in het kader van het traject beter alleen bij de ouders thuis kunnen plaatsvinden als men een beeld wil verkrijgen van de interactie kind-ouder in emotioneel én pedagogisch opzicht.

6.3.5 Pedagogische omgang van de ouder met het kind

Bij een groot deel van de ouders was wel vooruitgang te zien in de manier waarop zij met het kind omgingen, maar in het grootste deel van de gevallen was dat te weinig. Het bleek dat de ambulante hulpverlener tot het einde toe steeds aanwijzingen moest blijven geven of deze dikwijls moest herhalen, ook op het gebied van de basale verzorging.

6.4 Resultaten m.b.t gezagsbeëindiging

Bestaanszekerheid kan aan het kind niet gegeven worden bij een plaatsing in het vrijwillig kader noch in het kader van een OTS. Om deze reden is het inzetten van een procedure tot gezagsbeëindiging onderdeel van het Pedagogisch Model.

Nagegaan is bij hoeveel kinderen gezagsbeëindiging is geëntameerd of gerealiseerd.

- Bij 4 van de 26 niet-teruggeplaatste kinderen is de voogdij overgedragen aan Bureau Jeugdzorg.
- Voor 11 kinderen is een verzoek tot gezagsbeëindiging van de ouder(s) ingediend.
- Bij 5 kinderen is Bureau Jeugdzorg voornemens gezagsbeëindiging van de ouder te entameren.
- Bij 1 kind is het niet bekend of een procedure voor gezagsbeëindiging is gestart.
- 6 kinderen zijn vrijwillig geplaatst (1 x een kind, 1x twee kinderen en 1x drie kinderen uit een gezin).
- Bij 2 kinderen is niet bekend of een procedure is gestart omdat zij in pleeggezinnen van een andere zorgaanbieder zijn geplaatst.

Bestaanszekerheid

- 7 kinderen die zijn teruggeplaatst.
- 15 kinderen waarbij een voogdijprocedure is gestart of beëindigd.
23 (van de 33) kinderen in totaal.

Dit betekent dat **2/3** van de kinderen binnen een jaar bestaanszekerheid hebben gekregen.

Middels de evaluatie kan gezien worden af het verkrijgen van bestaanszekerheid daadwerkelijk heeft geleid tot een opgaande lijn in ontwikkeling van het kind en in de interactie van het kind met de pleegouders.

7. Evaluatie uit de praktijk

7.1 Opzet evaluatie

De evaluatie bouwt voort op de gegevens van de 33 kinderen uit onderzoeksgroep in de zomer 2013. De evaluatie vond plaats in mei-juni 2014, 3/4 jaar later en uitgevoerd door

de coördinator van het project middels interviews met de betrokken pleegzorgwerker of ambulant werker.

Er is informatie verkregen over 31 van de 33 kinderen, omdat 2 kinderen zijn overgeplaatst naar een pleeggezin van een andere zorgaanbieder.

De evaluatie heeft zich gericht op de volgende onderwerpen:

- Ontwikkeling kind
- Omgang ouder-kind
- Relatie pleegouder-kind
- Begeleiding/therapie

7.2 Samenvatting van de bevindingen

7.2.1 Thuisgeplaatste kinderen

8 kinderen wonen inmiddels thuis bij de ouder.

- 4 kinderen zijn op advies van het Pedagogisch Model thuisgeplaatst. Met deze 4 kinderen gaat het goed. Zij ervaren rust. Er is zowel een groei te zien in de gehechtheid en opvoedingsrelatie met de ouder als in de ontwikkeling van het kind. Bij 2 kinderen is er nog pedagogische begeleiding nodig voor de ouder. Bij 2 kinderen is de begeleiding positief beëindigd.
- 4 kinderen zijn niet volgens het advies van het Pedagogisch Model thuisgeplaatst. Bij deze 4 kinderen is sprake van vrijwillige hulpverlening. Twee kinderen (broertjes) zijn alsnog teruggeplaatst omdat geen passende perspectiefbiedende pleeggezinnen gevonden konden worden. Bij 2 kinderen (brusjes) hebben de pleegouders aangegeven niet permanent voor hen te willen zorgen. Zij wilden wel de ouder ondersteuning bieden. In overleg met Bureau Jeugdzorg is toen besloten de kinderen wel bij de ouder terug te plaatsen.

De 4 kinderen hebben wel rust gekregen doordat er duidelijkheid is gekomen over het opvoedperspectief. Het is echter niet duidelijk of er sprake is van groei in de ontwikkeling van de kinderen en in de gehechtheid en opvoedingsrelatie met de ouder. Ondersteuning voor de kinderen op sociaal emotioneel gebied, professionele ondersteuning en/of ondersteuning vanuit de familie op pedagogisch gebied zijn nodig.

7.2.2 Kinderen die wonen in een pleeggezin

22 kinderen wonen momenteel in een perspectiefbiedend pleeggezin.

- Bij 16 kinderen is er zowel een groei te zien in de gehechtheids- en opvoedingsrelatie met de pleegouder als in de ontwikkeling van het kind. Ondanks verdriet over dat zij nooit meer bij papa en/of mama kunnen wonen, lijkt er bij veel pleegkinderen sprake te zijn van rust. Ook de pleegouders lijken de pleegzorgsituatie door de duidelijkheid beter te kunnen hanteren. De kinderen vragen o.a. meer om hulp en om troost aan de pleegouders. De veilige basis in het pleeggezin zorgt dat zij zich zichtbaar positief verder ontwikkelen op de verschillende ontwikkelingsgebieden. Bijvoorbeeld: een lichamelijke groeispurt, minder bepalend gedrag, meer ontspannen, vrolijker, meer kind kunnen zijn, beter emoties kunnen reguleren, meer openheid over de "pijn vanuit het verleden", meer vertrouwen op anderen, beter afstemmen in contact met anderen en groei in de taalontwikkeling. Duidelijk is dat alle 16 kinderen ook een bepaalde mate van kwetsbaarheid laten zien. Het maken van een levensverhaal, ontschuldigen van de kinderen voor wat er is gebeurd (words and pictures), extra ondersteuning/therapie op sociaal emotioneel gebied en veel herhaling is essentieel. Doordat de situatie

van de kinderen voldoende stabiel is kan er gerichte therapie worden ingezet. In totaal wordt er voor 14 kinderen extra ondersteuning ingezet of aangevraagd op sociaal emotioneel gebied.

Bij 11 kinderen is er vooruitgang te zien in de omgang met de ouder tijdens het bezoek. Er is meer rust te zien bij de ouder en bij het kind. De redenen die hiervoor genoemd worden zijn bijvoorbeeld: de verkregen duidelijkheid en de aanpassing van de bezoeken in frequentie, tijd, plaats of invulling. Bij 5 kinderen is er geen vooruitgang te zien in de omgang ouder-kind. Veel kinderen blijven echter wel in meer of mindere mate reageren (in gedrag en in emoties) op de bezoeken met de ouder. Mogelijk wordt dit veroorzaakt door de problematiek van de ouder of door onvoldoende begeleiding voor de ouder bij de verwerking van het verdriet en het bevorderen van de emotionele band met het kind.

Bij 7 kinderen ontvangt de ouder ondersteuning gericht op het omgaan met de andere rol in het leven van het kind en de emotionele band met het kind of heeft de ouder deze hulp gehad en positief afgesloten. Bij 2 kinderen is begeleiding van de ouder niet nodig. Bij 7 kinderen is er wel begeleiding nodig, maar is dit nog niet ingezet. Bij 2 van de 7 kinderen staat de ouder niet open voor begeleiding.

- Bij 3 kinderen is er een groei te zien in de gehechtheid en opvoedingsrelatie met de pleegouder. Tevens is er een verandering gekomen in de ontwikkeling van het kind. De stagnatie is opgeheven. De problematiek van het kind komt echter veel duidelijker naar voren. Er lijkt een sterke mate van onveiligheid aanwezig. Voor alle 3 de kinderen is er ondersteuning op sociaal emotioneel gebied ingezet of aangevraagd. In eerste instantie richt deze ondersteuning zich op het stabiliseren van de kinderen (o.a. met medicatie).

Bij 1 van de 3 kinderen is er meer rust gekomen in de ouder-kind omgang. De begeleiding die deze ouder heeft gekregen is positief afgesloten. Bij 1 kind ontvangt de ouder nog begeleiding. Bij 1 kind is wel ouderbegeleiding nodig, maar is deze nog niet ingezet, omdat de ouder hier niet voor open staat.

- Bij 3 kinderen is er nog niets te zeggen over de gehechtheid en opvoedingsrelatie, omdat deze kinderen pas kort zijn overgeplaatst naar perspectiefbiedende pleeggezinnen. Duidelijk is wel dat deze kinderen nog onvoldoende rust en veiligheid ervaren om groei in de ontwikkeling te kunnen laten zien.

2 van de 3 kinderen hebben iets meer rust gekregen in de ouder-kind omgang.

Bij alle 3 de kinderen is ouderbegeleiding nodig, maar is deze nog niet ingezet, omdat de ouder hier niet voor open staat. Het is voor de kinderen van belang dat zij meer duidelijkheid krijgen over hun levensverhaal en dat zij ontschuldigd worden voor wat er is gebeurd. Op termijn is ook voor deze kinderen extra ondersteuning nodig op sociaal emotioneel gebied.

7.2.3 Kinderen binnen de residentie

Eén kind verblijft momenteel nog binnen een residentie. Dit kind zal vanuit de residentie worden overgeplaatst naar een perspectiefbiedend pleeggezin. Het kind ervaart nog onvoldoende rust en veiligheid. Het kind heeft regelmatig contact met de ouder. De omgang ouder-kind verloopt positief tijdens het bezoek. De ouder ontvangt begeleiding vanuit de residentie. Het kind zal niet worden teruggeplaatst.

Conclusie

Bij 20 van de 31 kinderen (4 teruggeplaatste kinderen en 16 pleegkinderen) is - gemiddeld 1½ jaar na de start van het Pedagogisch Model - zowel een groei te zien in de gehechtheids- en opvoedingsrelatie als in de ontwikkeling van het kind. Dat is **bijna 65%**,

twee derde van de groep kinderen waar volgens het Pedagogisch Model is gewerkt.

8. Evaluatie uit onderzoek

8.1 Opzet van de evaluatie

De evaluatie is uitgevoerd met behulp van de PSI-lijsten.

De evaluatie van de pleegkinderen is gestart in het najaar 2013 en uitgevoerd door een pleegzorgwerker. (Zij heeft voor de evaluatie extra tijd gekregen.)

De evaluatie van 2 teruggeplaatste kinderen is in 2012 uitgevoerd door de ambulante werker, 5 maanden na de terugplaatsing.

In totaal:

- 2 kinderen, een broer en zusje zijn teruggeplaatst, en
- 6 kinderen, w.o. 2 broertjes, konden in hetzelfde pleeggezin blijven als bij de start van het traject.

Bij 2 kinderen is een voogdijmaatregel van toepassing (bij een van hen was dit reeds het geval bij de start van het traject). Voor 3 kinderen is een voogdijmaatregel aangevraagd en bij een kind is (nog) sprake van een ondertoezichtstelling,OTS.

Bij de teruggeplaatste kinderen is hun opvoedingssituatie in 2012 vergeleken met de situatie bij de uithuisplaatsing (en niet met de situatie bij komst in het pleeggezin).

Bij de pleegkinderen is de situatie vergeleken met de situatie bij hun komst in het pleeggezin.

De evaluatie vond gemiddeld 1½ jaar na de start van het traject plaats (minimaal na 10 maanden, maximaal na ruim twee jaar).

Als het kind nog steeds problemen had op een bepaald ontwikkelingsgebied, werd door de pleegouders aangegeven dat het kind wel, en soms sterk vooruit was gegaan in zijn gedrag op dat gebied. Soms was de problematiek gelijk gebleven en soms waren de problemen verergerd of duidelijker naar voren gekomen. Aan het begin van de plaatsing konden de pleegouders niet altijd goed inschatten of sprake was van een probleem (bv. m.b.t. verstandelijke beperking) of dat het kind zich 'gedeisd' hield.

Gegevens zijn verkregen over de volgende onderwerpen:

1. Ontwikkeling van het kind (Ontwikkeling)
2. Gedrag kind in interactie met de (pleeg)ouder (AV, Aandachtsveldenlijst voor gedrag van het kind in interactie met zijn (pleeg)ouder
3. Gehechtheids- en Opvoedingsrelatie (G&OR), en, bij de pleegkinderen, eveneens:
4. Verloop contact met de vader (Contact Pa)
5. Verloop contact met de moeder (Contact Ma)

8.2 Onderzoeksgroep bij de evaluatie

Bij alle acht kinderen was sprake van een kindbeschermingsmaatregel.

In Tabel 2 staan de gegevens over de 8 kinderen. De laatste twee kinderen zijn

teruggeplaatst.
 Het cijfer achter de ; is het aantal maanden.

Tabel 2.
Gegevens van de 8 kinderen uit de evaluatie

kind	leeftijd kind bij UHP in jaren	aantal overplaatsingen na UHP	termijn tussen UHP en start Ped.M. in jaren	leeftijd kind bij start Ped.Model	leeftijd kind bij evaluatie	duur verblijf in huidige pleeggezin t.t.v. evaluatie
1. D	4; 2	3x	2;3	6;4	8;9	2;11
2. J	3;3	5x	1;5	4;9	6;8	2;1
3. A	6;11	3x	1;9	8;8	10;0	2;0
4. DL	3;11	4x	1,1	5;10	7;4	2;4
5. C	2;3	3x	0;11	3;1	4;4	2;1
6. Z	0;6	5x	1;7	2;1	2;11	0;10
7. G*	4;1	2x	0;7	4;8	5;6	-
8. GW*	1;11	2x	0;7	2;6	3;4	-

De twee kinderen met een * zijn teruggeplaatst.

De kinderen waren allen, op een na, jong bij de uithuisplaatsing, een ½ jaar tot nog geen 5 jaar oud. De leeftijdsperiode van 0 t/m 5 jaar is de cruciale periode voor de ontwikkeling van adequate gehechtheid.

De twee teruggeplaatste kinderen werden de minste keren verplaatst (2 x) voordat het traject startte, en bovendien startte het traject iets meer dan een half jaar na de uithuisplaatsing. Dit betekent dat - gegeven het behoud van contact na de UHP - er nog een band kan bestaan tussen het kind en de ouders.

De andere vijf jonge kinderen hebben, naast hun uithuisplaatsing nog 3 tot 5 overplaatsingen meegemaakt. Bovendien startte het traject bij allen gemiddeld ongeveer 1½ jaar na de UHP. Voor een jong kind betekent dit echter ook soms de helft van zijn leven. De band van het kind met de ouder is dan verzwakt en negatieve ervaringen hebben meestal de overhand. Dit is met name bij het jongste kind (Z) het geval. Hij is vóór zijn tweede jaar zes maal van primaire verzorger gewisseld en kende zijn ouder nauwelijks (zie het voorbeeld).

8.3 Resultaten

In Tabel 3 wordt de voor- en achteruitgang van ontwikkeling en gedrag van het kind aangegeven op de verschillende onderzochte gebieden, waarbij geldt: hoe hoger het getal hoe meer problemen.

In de 1e kolom wordt de naam van het kind vermeld met een hoofdletter en zijn leeftijd bij de evaluatie.

Legenda

Ontw.	Ontwikkeling van het kind, 7 gebieden (score 1-7)
AV	Aandachtsveldenlijst voor gedrag van het kind (104-281 punten)
G&OR	Gehechtheids- en opvoedingsrelatie, 6 gebieden (score 1-6)
Contact P	Verloop contact met Pa, 7 à 8 gebieden (1-7 bij geen en 1-8 bij wel contact)
Contact M	Verloop contact met Ma, 7 à 8 gebieden (idem als bij Pa)
Score	Aantal punten (p) bij 1e en 2e afname van het PSI; als een lijst bij de 1e meting niet is afgenomen, wordt -p vermeld.
?	Geen informatie over eerdere periode.
n.v.t	Niet van toepassing omdat de lijsten noch bij de 1e noch bij de 2e meting zijn afgenomen (bij de twee teruggeplaatste kinderen).
-	Achteruitgang
--	Sterke achteruitgang
0	Gelijkgebleven (hoewel de inhoud van de problemen gewijzigd kan zijn door groei in leeftijd)
+	Vooruitgang
++	Sterke vooruitgang

In de kolom waar het ontwikkelings- of aandachtsgebied staat, wordt de totaal-score bij de 1e en bij de 2e afname vermeld, zodat eventuele verschillen te zien zijn.

In de kolom daarnaast staat aangegeven of het kind wel of niet vooruit is gegaan. Soms is de score hetzelfde gebleven, en is nog steeds sprake van problematiek, maar hebben de pleegouders verteld dat het kind (erg) vooruit is gegaan.

Bij de Aandachtsveldenlijst geldt een verschil van 35 punten of meer als vooruitgang (+) en een verschil van 60 punten of meer als sterke vooruitgang (++)

Bij de teruggeplaatste kinderen is het verloop van het contact met de ouders in het pleeggezin niet gemeten.

Als met een ouder geen contact is, wordt dit in de kolom aangegeven met een *. Het kind kan het moeilijk hebben met het feit dat hij zijn ouder niet ziet, en als hij bovendien geen of moeizaam verlopend contact met familie heeft. Als bij de evaluatie van 'geen contact met de ouder' toch een + wordt gegeven, betekent dit dat het kind meer duidelijkheid heeft gekregen over de situatie en beter om kan gaan met het feit dat hij geen contact heeft.

Alle pleegouders vinden contact met de ouder van belang voor het kind. Alleen als het kind bij voortdurende negatief op de contacten reageert willen zij graag vermindering van de contacten.

Tabel 3.

De ontwikkeling van de kinderen op de vijf onderscheiden ontwikkelings- en aandachtsgebieden t.t.v. de evaluatie

Naam en leeftijd	Ontw score 1-7	voor-/achter-uit	AV gedrag score 104-281	voor-/achter-uit	G&OR score 1-6	voor-/achter-uit	Contact Pa score 1-7/8	voor-/achter-uit	Contact Ma score 1-7/8	voor-/achter-uit
1. D 8jr	6p/5p	++	248/168	++	-p/0p	++	*5p-3p	+	6p-2p	++
2. J 6jr	4p/3p	++	196/220	=0	-p/6p	+	3p/2p	+	-p/5p	0
3. A 10jr	7p/7p	++	281/200	++	4p/4p	++	4p/4p	0	4p/5p	0
4. DL 7jr	6p/4p	++	253/239	0	4p/4p	+	1p/5p	- -	3p/4p	0
5. C 4 jr	4p/4p	+	239/177	++	6p/3p	++	*4p/5p	-	6p/5p	0
6. Z 2 jr	5p/6p	-	157/210	- -	4p/5p	+	*-p/5p	?	-p/6p	- -
7. G 5 jr	4p/2p	++	141/120	0	4p/0p	++	nvt	nvt	nvt	nvt
8. GW 3 jr	2p/2p	0	127/114	0	1p/0p	+	nvt	nvt	nvt	nvt

Conclusie

De voor het kind late inzet van het Pedagogisch Model, enkele jaren na de uithuisplaatsing, en de negatieve consequenties van de vele wisselingen van primaire verzorger op zo jonge leeftijd komen duidelijk naar voren in de voorgaande Tabel 3 over de ontwikkeling van de kinderen, met name voor het jongste kind. (Zie ook het voorbeeld hieronder). Alle pleegkinderen hebben hoge scores voor problemen in hun ontwikkeling en gedrag als zij in het pleeggezin komen.

Lange onzekerheid en (vele) wisselingen maken ook begrijpelijk dat het verloop van de contacten met de ouders bij de evaluatie niet erg positief zijn. Uit de scores op de PSI-lijst voor het verloop van het oudercontact blijkt dat de omgang van de ouder met het kind niet altijd adequaat is, Vooral het gedrag van het kind *na* het bezoek aan de ouder is problematisch en het kind valt terug in functioneren. Dit is begrijpelijk vanuit de vroegere ervaringen van het kind, maar ook omdat de ouder het bestaan van het jonge kind bij de pleegouders bedreigt (zie het voorbeeld).

Dit komt ook naar voren in de mening van de vijf pleegouders over het Pedagogisch Model. De pleegouders vinden het een intensief traject. Het is goed en zorgvuldig begeleid. Maar alle pleegouders vermelden dat het beter zou zijn geweest als er minder bezoeken aan de ouders waren geweest omdat het te zwaar was voor het kind. Hij vertoonde steeds terugval in functioneren na de bezoeken. Het bracht veel negativiteit voor het gezin met zich mee. Het gaf veel onrust en stress, maar het gaf vooral het kind verwarring, onduidelijkheid en onbegrip door het (moeten) leven in twee werelden.

De pleegouders zeggen echter ook dat het intensieve traject waarschijnlijk nodig is om duidelijkheid te krijgen over de vraag bij wie het kind gaat wonen. De kinderen reageerden positief op die duidelijkheid.

Bij **alle kinderen** is de gehechtheids- en opvoedingsrelatie verbeterd.

Bij drie pleegkinderen waar de gehechtheids- en opvoedingsrelatie sterk vooruit is gegaan, (kinderen 1, 3 en 5 in Tabel 3) is ook het gedrag en de ontwikkeling sterk vooruit gegaan. Bij het oudste teruggeplaatste kind is de gehechtheids- en opvoedingsrelatie ook sterk vooruitgegaan, evenals zijn ontwikkeling, m.n. op emotioneel gebied. Zijn gedrag (score op de AV) was vóór de uithuisplaatsing niet problematisch - en kon dus niet veel vooruitgaan.

Het verband tussen de gehechtheids- en opvoedingsrelatie van het kind met zijn pleegouders en de vooruitgang zijn ontwikkeling, is ook duidelijk - significant - naar voren gekomen in andere onderzoeken, uitgevoerd met het PSI (Huijg, 2010; Peuchen, 2012; Sitskoorn, 2011; Van Duijn, 2009; Van den Bergh & Weterings, 2010a). De onderzoeken sluiten aan op de theorie: voor de ontwikkeling van kinderen is een gehechtheids- en opvoedingsrelatie van het kind met zijn primaire verzorger van cruciaal belang.

Hoe klein de evaluatiegroep kinderen ook is, ook hier komt naar voren dat een /gehechtheids- en opvoedingsrelatie tussen het kind en de pleegouders zijn gedrag en ontwikkeling bevordert, ook al kan de ontwikkeling nog (zeer) problematisch zijn (zie bv. kind 3 in Tabel 3).

Opvalt dat de contacten met de ouders weinig invloed of een negatief effect hebben op het functioneren van het kind. In de onderzoeken met het PSI komt - significant - naar voren dat het contact met de ouder de gehechtheids- en opvoedingsrelatie van het kind met zijn pleegouder negatief beïnvloedt. Bij jonge kinderen (0 t/m 5 jaar) is dit verband het sterkste Huijg, 2010). De bevindingen zijn eenduidig.

De voorlopige resultaten van het werken volgens het Pedagogisch Model zijn dus hoopgevend voor het kind.

Hieronder wordt een voorbeeld gegeven van een opvoedingssituatie in het pleeggezin t.t.v. de evaluatie.

Voorbeeld van een kind waar het niet goed mee gaat, maar wel positieve verandering in functioneren is te zien

Informatie van de pleegouders uit de PSI-lijsten. Het kind is een half jaar oud uit huis geplaatst en heeft daarna vijf overplaatsingen meegemaakt.

In het begin was hij erg passief. Zijn gedrag is hierin vooruitgegaan. Hij toont nu interesse, heeft meer plezier en krijgt steeds meer levenszin. Zichzelf pijn doen doet hij niet meer. Hij heeft echter - nog steeds - verlatingsangst en is bang weg te moeten bij de pleegouders. Bijvoorbeeld: er werd een kastje weggehaald bij de pleegouders. Hij dacht toen dat hij ook weggehaald zou worden. Hij zei (bijna 3 jaar oud): "Ik hoef hier ook niet weg, hè? Dit is mijn huis?" Hij hangt aan de deur als de pleegouders weg willen gaan. Hij wil tussen de pleegouders in slapen en zij moeten hem beiden blijven aankijken. Het gedrag van het kind is erg moeilijk. "De boosheid van al die jaren komt er nu uit." (Hij is, na de uithuisplaatsing toen hij een half jaar oud was, 5x overgeplaatst.) Zijn woede en frustratie (schoppen, slaan, spugen) komen steeds naar buiten als daar een aanleiding toe is (bv. als hij zijn zin niet krijgt), maar ook 'zomaar'. Dit doet de pleegouders veel pijn. De buien duren wel korter dan in het begin, maar zijn ook heftiger. Iedere dag is er wel een bui. Na een bui is het wel bespreekbaar met hem. Na een bui kan hij er zelf ook over beginnen.

Na een bezoek van de moeder is er weer terugval. "Het is naar om een zo radeloos kind te zien." De bezoeken zijn inmiddels stop gezet.

De pleegouders vinden het kind lief, zorgzaam, gevoelig en slim. Hij zoekt steeds contact met de pleegouders. De pleegouders zijn belangrijk voor hem. "Daarom houden we het ook vol."

9. Aanbevelingen

Bij het overwegen van 'recht van ouder en kind op contact na een uithuisplaatsing' en bij terugplaatsing naar de ouder, zal men in ogenschouw moeten nemen dat de band van de ouder tot het kind van een andere orde is dan de band van het kind tot de ouder.

De meeste ouders hebben van nature een band met hun kind omdat hij uit hen geboren is. Zij hebben de aanwezigheid van het kind ook niet voortdurend nodig om die band te behouden en te laten groeien.

Voor het kind ligt dat geheel anders. Hij heeft niet van nature een band met de ouder. Hij ontwikkelt een band met diegene die in zijn noden voorziet en hem helpt te overleven. Als dit op een sensitieve en responsieve manier gebeurt, gaat het kind zich op deze persoon richten. Hij ontwikkelt een band met degene die hem *liefde en leiding* geeft. Dit wil zeggen: met de persoon die het kind helpt zijn weg te vinden in de voor hem chaotische wereld. Als de ouder nauwelijks voor zijn kind zorgt en weinig lijfelijk en/of emotioneel aanwezig is, dan kan het kind ook geen positieve emotionele band met hem ontwikkelen.

Uit onderzoek met het PSI komt naar voren dat naarmate het kind jonger in een pleeggezin gekomen is en daar langer verblijft, de emotionele betekenis van de ouder afneemt (Weterings & Van den Bergh, 2012)

Uit de ervaringen van de pleegouders met het Pedagogisch Model komt naar voren dat het traject voor de kinderen erg zwaar is door de contacten met de ouders en ernstige terugval in functioneren kan bewerkstelligen met name bij jonge kinderen. Dit komt ook uit onderzoeken met het PSI naar voren (Huijg, 2010).

Bij het overwegen van terugplaatsing van een pleegkind naar zijn ouders, is het raadzaam de volgende negen onderwerpen bij de overweging te betrekken.

1. Doel van de jeugdzorg

Het doel van de jeugdzorg en kinderbescherming is het beschermen van het ontwikkelingsbelang van het kind. Ouders staan ten dienste van de ontwikkeling en het welzijn van hun kind.

2. De Gehechtheids- en Opvoedingsrelatie van het kind met zijn ouder

Een uithuisplaatsing vindt veelal plaatst als de ouder reeds enige tijd niet goed functioneert. Het kind heeft dan veelal onvoldoende gelegenheid gehad om een gehechtheids- en opvoedingsrelatie met zijn ouder op te bouwen en zijn ontwikkeling is daardoor gestagneerd. Bij (het overwegen van) een uithuisplaatsing zal daarom nagegaan moeten worden van welke aard de kind-ouder relatie is (geweest) en welke ontwikkelingsproblemen het kind heeft. Hoe langer een ongunstige opvoedingssituatie bij de ouder heeft geduurd, hoe meer het vertrouwen van het kind in volwassenen is geschonden en hoe minder mogelijkheden hij heeft om opnieuw een gehechtheids- en opvoedingsrelatie aan te gaan - met de ouder of een pleegouder.

3. Leeftijd van het kind bij de uithuisplaatsing

Hoe jonger het kind in een pleeggezin wordt geplaatst, hoe zwakker de band van het kind

met zijn ouder, maar ook hoe zwakker de gehechtheids- en opvoedingsrelatie van het kind met zijn ouders is.

4. Duur van de uithuisplaatsing

De duur van de uithuisplaatsing heeft invloed op de emotionele band van het kind met zijn ouder. Hoe langer het kind zijn ouder niet dagelijks meemaakt, hoe zwakker de emotionele band met de ouder wordt. Daarnaast kan het kind geen gehechtheids- en opvoedingsrelatie met de ouder opbouwen.

5. De Gehechtheids- en Opvoedingsrelatie van het kind en zijn pleegouder

Als het kind zich positief ontwikkelt in het pleeggezin, betekent dit dat zijn ontwikkeling in de thuis-situatie is gestagneerd en de gehechtheids- en opvoedingsrelatie van het kind met zijn ouder onvoldoende adequaat was. Daarnaast is de vooruitgang in ontwikkeling een teken dat het kind een (beginnende) gehechtheids- en opvoedingsrelatie met zijn pleegouders is aangegaan. Een gehechtheids- en opvoedingsrelatie van het kind met zijn pleegouders blijkt zijn ontwikkeling duidelijk (significant) te bevorderen. In die situatie zal bezien zal moeten worden of het trauma van afbreking van de relatie met de pleegouders in verhouding staat tot de mogelijkheden van het kind om na een terugplaatsing een gehechtheids- en opvoedingsrelatie met zijn ouder te gaan ontwikkelen, mede gezien het persoonlijk functioneren van de ouder met name vóór de uithuisplaatsing van het kind. De ouder zal als volwassene in staat moeten zijn de verantwoordelijkheid op zich te nemen voor het adequaat functioneren van zichzelf en voor de opvoeding van het kind.

6. Positieve reacties van het kind op de ouder tijdens de bezoeken

Positieve reactie van het kind op de ouder tijdens de bezoeken zijn een noodzakelijke voorwaarde wil een terugplaatsing verantwoord kunnen zijn. Echter, alleen positieve reacties van het kind tijdens de bezoeken blijken een onvoldoende criterium te zijn voor terugplaatsing.

7. Gehechtheids- en opvoedingsrelatie met pleegouders en oudercontact

Een gehechtheids- en opvoedingsrelatie kan vanuit het jonge kind reeds na een half jaar ontstaan. Het kind kan vanuit de emotioneel veilige situatie bij de pleegouder positief op de ouder reageren als de ouder op een aardige en adequate manier met hem omgaat. Echter, de bezoeken aan de ouder blijken *na afloop* het kind veel stress te kunnen geven, leidend tot terugval in functioneren. Een terugplaatsing is dan niet in het ontwikkelingsbelang van het kind. Intensief contact met de ouder kan zijn bestaanszekerheid bedreigen en terugval in functioneren bewerkstelligen.

8. Belemmerende factoren bij het ontstaan van een gehechtheids- en opvoedingsrelatie met de pleegouders

1. Onzekerheid over de duur van het verblijf van het kind bij de pleegouders belemmert het vertrouwen van het kind in de pleegouders maar belemmert ook de emotionele inzet van de pleegouders voor het kind. Een gehechtheids- en opvoedingsrelatie zal moeizamer tot stand komen.

2. De dikwijls omvangrijke ontwikkelingsproblemen van het kind vragen veel inzet en kennis van de pleegouders. Veelal is professionele ondersteuning nodig om het gedrag van het kind begrijpelijk te maken. Hierbij is kennis van de geschiedenis van de relatie van het kind met zijn ouder vóór de uithuisplaatsing van groot belang.

9. Band met de ouder

Als het kind niet opgevoed kan worden door zijn ouder, dan betekent dat niet dat de ouder niet meer belangrijk is of kan worden in het leven van het kind. De ouder kan veel betekenen voor het welzijn van zijn kind als hij zijn liefde voor het kind kan laten blijken op een voor het kind adequate manier. De ouder heeft hier vrijwel altijd hulp bij nodig, niet alleen bij het verdriet en onvermogen niet zelf voor het kind te kunnen zorgen, maar ook om bij te kunnen dragen aan het welzijn van zijn kind. De ouder kan hieraan op de volgende manier:

- a. Zijn liefde voor het kind tonen zodanig dat het kind dat kan merken. Zich geliefd voelen draagt altijd bij aan het welzijn.
- b. Het kind niet het gevoel geven schuldig te zijn aan het niet-thuis wonen.
- c. Bijdrage leveren aan zijn identiteitsontwikkeling door te vertellen over de geschiedenis van de ouder en zijn familie.
- d. Een positieve relatie met de pleegouders op te bouwen. Hiervoor is ook inzet van de pleegouders nodig.

Het is een duur traject gezien de benodigde investeringen. Maar, volgens een oud Hollands gezegde:

'De kost gaat voor de baat uit.'

Literatuurlijst

- Boom, D. (1999). *Ouders op de voorgrond*. Utrecht: Sardes.
- Dalm. V. (2009). *Netwerkpleeggezinnen en Bestandspleeggezinnen*. Leiden: Universiteit Leiden, MA-scriptie
- Dankaart, K. (2011). *Besluitvorming en het beëindigen van pleeggezinplaatsingen*. Leiden: Universiteit Leiden, MA-scriptie
- Havermans, A., Verheule, C. & Prinsen, B. (2012). *Gehechtheid in beeld*. Amsterdam: SWP.
- Huijg, A.A.M. (2010). *De ontwikkeling van pleegkinderen, de relatieontwikkeling tussen pleegkind en pleegouders en de invloed van oudercontacten*. Leiden: Universiteit Leiden, MA-scriptie
- Juffer, F. (2010). *Beslissingen over kinderen in problematisch opvoedingssituaties.; inzichten uit gehechtheidsonderzoek*. Raad voor de Rechtspraak, Research Memoranda. Nr. 6, Jrg. 6.
- Kastelein, L. (2010). *Van probleem tot uithuisplaatsing*. Leiden: Universiteit Leiden, MA-scriptie
- Mouissie. J. (2006). *Het pleegkind in ontwikkeling*. Leiden: Universiteit Leiden, MA-scriptie.
- Peuchen, E. J. (2012). *Een kind in de pleegzorg, Dossieronderzoek bij BJZ-Overijssel*. Leiden: Universiteit Leiden, MA-scriptie
- Sitskoorn, A. (2011). *De Validiteit van het Pedagogisch SignaleringsInstrumentarium voor het Pleeggezin*. Leiden: Universiteit Leiden, MA-scriptie
- Thoomes-Vreugdenhil, A. (1999). *Relationeel gestoorde jongeren*. Houten: BSL.
- Thoomes-Vreugdenhil, A. (2012). *Hechtingsproblemen bij kinderen*. Tiel, Lannoo.
- Trouwborst, A. (2011). *Pleegzorgplaatsingen in Nederland*. Leiden: Universiteit Leiden, MA-scriptie.
- Van Duijn, H.(2009). *Groeien in een pleeggezin*. Leiden: Universiteit Leiden, MA-scriptie.
- Van IJzendoorn, M.H. (1994). *Gehechtheid van ouders en kinderen*. Houten: BSL.
- Van IJzendoorn, M.H. (2010). *Gehecht aan pleegouders*. In: Van den Bergh, P.M. & Weterings, A.M. (Red.) (2010). *Pleegzorg in Perspectief*, hst.2. Assen: Van Gorcum.
- Van IJzendoorn, M.H. & Bakermans-Kranenburg, M. (2010). *Gehechtheid en trauma*. Amsterdam: Hogrefe.
- Van den Bergh, P.M. (2013). *Pleegouders, een investering waard*. Amsterdam, Dickhoff Design.
- Van den Bergh, P.M. & Weterings, A.M. (2007). *Pleegzorg, Jeugdzorg voor het kind*. Utrecht, Agiel.
- Van den Bergh, P.M. & Weterings, A.M. (Red.) (2010). *Pleegzorg in Perspectief*. Assen: Van Gorcum.
- Van den Bergh, P.M. & Weterings, A.M. (2010a). *De ontwikkeling van kinderen in een pleeggezin*. In: Van den Bergh, P.M. & Weterings, A.M. (Red.) (2010). *Pleegzorg in Perspectief*, Hst. 5. Assen: Van Gorcum.
- Van den Bergh, P.M. & Weterings, A.M. (2010b). *Dossieronderzoek pleeggezinplaatsingen bij BJZ Rotterdam en BJZ Overijssel, BJZO*. Leiden: Universiteit Leiden, Afd. Orthopedagogiek.
- Van den Bergh, P.M. & Weterings, A.M. (2010c). *Perspectief voor de pleegzorg*. In: Van den Bergh, P.M. & Weterings, A.M. (Red.) (2010). *Pleegzorg in Perspectief*, Hst. 20. Assen: Van Gorcum.
- Van den Bergh, Weterings & Schoenmakers (2012). *Gehechtheid en loyaliteit van*

- pleegkinderen. In: TOKK, 2011, nr. 3, Jrg.36.
- Van den Boom, D. (1999). *Ouders op de voorgrond*. Utrecht: Sardes.
- Visser, N.(2012). *Het teruggeplaatste pleegkind*. Leiden: Universiteit Leiden, MA-scriptie.
- Weijers, I. (2012). *Parens patriae en prudentie*. Amsterdam: SWP
- Weterings, A.M. (1991) *Een profielschets voor een pedagogisch beleid in de jeugdhulpverlening, toegespitst op pleegzorg (Het Pedagogisch Model)*. Leiden, Rijksuniversiteit Leiden, Centrum Onderzoek Jeugdhulpverlening.
- Weterings. A.M. (2009). *De ontwikkeling van pleegkinderen bij komst in het pleeggezin en na enige tijd verblijf*. Intern paper. Leiden, Universiteit Leiden, Afd. Orthopedagogiek.
- Weterings, A.M. & Van den Bergh, P.M. (2008/2012). *Pedagogisch SignaleringsInstrumentarium, PSI*. Leiden: Universiteit Leiden & Voorschoten, EC Kind in de Pleegzorg.
- Weterings, A.M. & Van den Bergh (2010). *De betekenis van de ouder voor het pleegkind*. In: Van den Bergh & Weterings (Red.) (2010). *Pleegzorg in Perspectief*, Hst 6. Assen: Van Gorcum
- Weterings, A.M. & Van den Bergh, P.M. (2012). *De stem van het pleegkind*. In: FJR, Jrg.34, nr. 1.
- Weterings, A.M. & Bakker, M. (2013). *Terugplaatsing van het pleegkind volgens het Pedagogisch Model*. Voordracht op het mini-symposium bij Kompaan en de Bocht, op 23-10-2013 te Goirle.